नेपालमा काठजन्य वन व्यवस्थापन: छलफलका लागि सन्दर्भ तथा केही प्रश्नहरु

प्रस्तुती
हरिशरण लुइँटेल
नयाँ शर्मा पौडेल

प्रस्तुतीका विषयवस्तु

- काठजन्य वन व्यवस्थापनको महत्व
- वन क्षेत्रको नीति बहसमा काठको स्थान
- वन अर्थतन्त्रमा परेको प्रभाव
- छलफलका लागि केही प्रश्नहरू

सरकारी राजश्वमा वन क्षेत्र (काठ)को योगदान

- पहिलो पञ्च वर्षिय योजना (१९५६-१९६१) -१/३ राजश्व (५ लाख ६५ हजार)
- तेस्रो पञ्च वर्षिय योजना (१९६५-१९७०) - ९ करोड ३३ लाख (> १६५ गुना)
- आर्थिक वर्ष २००८/०९ - ५९ करोड २१ लाख

सन् १९९० को दशकको अन्त्य देखि काठबाट सरकारी राजश्वमा उल्लेखनिय वृद्धिभएको छ।

आ.व. २००८/०९ को वन क्षेत्रको राजश्व विश्लेषण

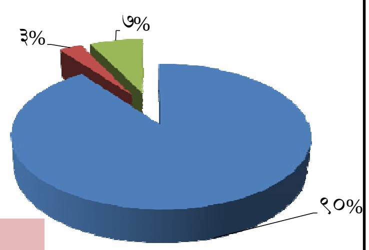

- ९० प्रतिशत काठ
- ७ प्रतिशत गैह काष्ठ वन पैदावार
- ३ प्रतिशत खोटो

राजश्वका स्रोत: विभिन्न वन पैदावारहरु

क्र.सं.	वन पैदावार		राजस्व (रु.)	
		आ.व. १९९८-९९	आ.व. २००२-०३	आ.व. २००८-०९
१.	काठ र दाउरा	१२९५८८२३६	४३७३८६४७७.५	३७५९१४३४३
२.	खयर	उपलब्ध नभएको	८१४४२६९.४६	७६१७८६३
३.	खोटो	उपलब्ध नभएको	५३५८४८६.८	१४३३६२४६
४.	गै.काष्ठ व. पै.	१६६४७९०४	६७३७७७२४८	३९३२९३६४
५.	ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा	उपलब्ध नभएको	उपलब्ध नभएको	३८३३४२८३
६.	सा.व. (१५ प्रतिशत कर)	उपलब्ध नभएको	५०१२२८८२	६५६९१००९३
७.	निजी मू.अ.यु	उपलब्ध नभएको	उपलब्ध नभएको	५०८७८८६५
	जम्मा	**१४६२३६१४०**	**५६८३८९३६३.८**	**५९२१०२०५७**

वन क्षेत्र राजश्वको स्रोतमा विविधिकरण भएता पनि मुख्य अंश काठकै

काठ उद्योग र रोजगारी

- करिब ४५०० काठजन्य उद्योग

  (करीब १ अरब २० करोड लगानी)

- १ लाख ५० हजार व्यक्ति रोजगार

  (प्लाइउड, कथ्था, स:मील, फर्निचर आदिमा)

- उल्लेखनीय व्यक्ति काठ कटानी र ढुवानीमा संग्लन किनकि यी कार्य अझै मानवीय जनशक्तीमा आधारित

सामुदायिक वनको आम्दानी

- सा.व.उ.स.को ९०% आम्दानी काठबाट

  (१५ सा.व.उ.स. नवलपरासी, २०1० को अध्ययन)

- सा.व.उ.स.को ७०% आम्दानी काठबाट

  (जटिवुटीको धनि मानिने दोलखाको एक सा.व.उ.स., २००८को अध्ययन)

  (यो पनि कार्ययोजनाले निर्दिष्ट गरेकोमा ३०% मात्र कटान गरिएको)

- तनहुँमा गरिएको एक अध्ययनमा पनि यस्तै अवस्था देखिएको छ ।

काठः वन शासनको केन्द्रविन्दु

- काठ केन्द्रित सरकारी नीति तथा प्रयास
  - काठ व्यापारका लागि काठमहलको स्थापना (सन् १९२७)
  - वन क्षेत्रमा नीति तथा संस्थागत विकास

    (निजी वन राष्ट्रियकरण ऐन २०१३, पञ्च वर्षिय योजनाहरु, वन ऐन २०१८, टि.सी. एन् स्थापना, वन विभाग स्थापना, आदि)

काठ: वन शासनको केन्द्रविन्दु

- सामुदायिक वनका उद्देश्यहरु: वनको राम्रो व्यवस्था, वनको अवस्थामा सुधार, जैविक विविधता संरक्षण, वातावरणीय सेवाको प्राप्ती, गैरकाष्ठ वन पैदावार व्यवस्थापन, आदि ।

तर

- सा.व.उ.स. र सरकारी वन निकायको सम्बन्ध: प्राय काठ कटानी, ढुवानी तथा विक्री वितरणमा केन्द्रित

  (यो सम्बन्ध पनि पेशागत तथा संस्थागत किसीमले सिमीत मात्रै छ। अनौपचारिक धेरै छ)

- जहां काठको कारोबार धेरै त्याहां सरकारी अनुगमन धेरै (औपचारिक र अनौपचारिक नियमन)

काठ: वन शासनको केन्द्र विन्दु

ठूलो वन तथा ठूलो समूह

↓

सामुदायिक विकासका लागि धेरै महत्वकांक्षा तथा दबाब

↓

धेरै कटानीको आवश्यकता

↙ सरकारी निकायसँग समन्वय अन्तरक्रिया आवश्यक

↘ व्यक्तिगत सम्बन्ध बढाई अनाधिकृत कटानी बढ्ने सक्ने

वास्तवमा काठ कटानी सम्बन्धीका सञ्चार र अन्तक्रियाहरुले नै सा.व.उ.स. र सरकारी वन निकायको सम्बन्धलाई प्रभावित पारेको हुन्छ।

काठ: वन शासनको केन्द्रविन्दु

- वन क्षेत्रका (सा.व.उ.स. तथा सरकारी निकाय) भ्रष्टाचार र अधिकार दुरुपयोगको धेरै मुद्दा काठ कटान र व्यापारसँग सम्बन्धीत
- ५ वटा अनुसन्धान आयोग (सन् २०१० मा मात्र): काठ कटानी र वन फडानीको मुद्दामा केन्द्रित
- धेरै सरोकारवालाको विमतीका बाबजुत (सन् २०११ म) काठ कटानमा प्रतिबन्ध: काठको बजार मुल्य ३.५ गुना आकासियो ।
- सा.व.उ.स महासंघको विमतीका बाबजुत सरकारी निकायको अनुगमन, मूल्यांकन र नियन्त्रण बढाउने उद्देश्य सहित वन ऐनमा संसोधनको प्रस्ताव; संसोधनका धेरैजसो प्रावधानहरु पनि काठ कटानी र व्यापारसँग सम्बन्धीत

सरकार नीति र निर्णय

(२०४९ देखि २०६७ सम्म)

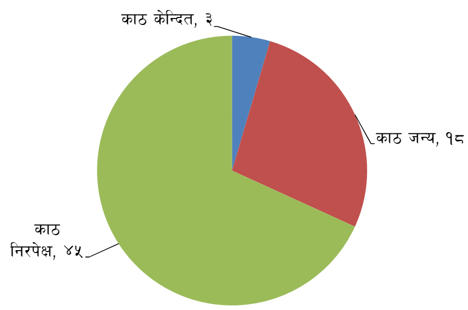

काठ व्यवस्थापनका लागि बजेट

- सरकारी बजेटको ३% मात्र (वन विभाग २०१०)
- सन् २००९ मा दातृ संस्थाद्वारा सहयोग गरिएका वन परियोजना र कार्यक्रमहरु मध्ये १ वटाले मात्र सा.व. मा वन व्यवस्थापनमा खर्च गरेको छ। सो परियोजनाको कूल कार्यक्रम बजेटको १०% भन्दा कम मात्र वन विकाशमा खर्च गरेको पाइयो।
- वन क्षेत्रका परियोजना, अ.गै.स.स., गै.स.स. आदिको बजेट पनि प्रत्यक्ष रुपमा काठजन्य वनपैदावारको व्यवस्थापन तथा काठ व्यवसायमा छैन।

छापामा काठ

२१५ वन सम्वन्धी खवर (कान्तीपुर, काठमाण्डौं पोष्टि र गोरखा पत्र- सन् २०१०)

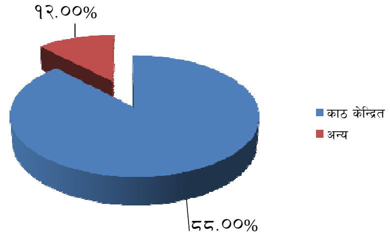

गैर कानुनी काठ कटान, अतिक्रमण, भ्रष्टाचार, आदि नकारात्मक कुराहरुको सूचना

आम धारणा

"रुख काठ काट्नु अपराध वा खराब काम हो"

प्रभाव: काठजन्य वन व्यवस्थापनमा अवरोध

काठ किन राष्ट्रिय स्तरकाको वृहत्तर नीतिगत वहसको केन्द्रविन्दुमा परेन?

- हिमालय क्षयिकरणको सिद्धान्त (१९७६)
- अनुसन्धानहरुका केन्द्रविन्दु: वन विनाश
- दातृ संस्थाको सहयोग: वृक्षारोपण, जैविक विविधता संरक्षण, पारिस्थितिकीय प्रणाली संरक्षण, दिगो विकास आदि।
- अन्तरराष्ट्रिय सम्मेलनहरु - वातावरण केन्द्रीत विकाशमा जोड
- वन क्षेत्र (काठ)को उपयोग गरि गरिबी न्यूनिकरण तथा अर्थतन्त्रको विकास गर्ने कुरामा राजनीतिक इच्छा शक्तिको कमि

राष्ट्रिय वन नीति वहस काठबाट टाढा पुग्यो

काठः वन शासनको केन्द्र विन्दु

नीति निर्माणको प्रक्रियाहरु	गैर काष्ठ वन पैदावार, वातावरणीय सेवा तथा विकासका विषयहरु	उपल्लो तहका सरकारी कर्मचारी, दातृ संस्था, गै.स.स.का कार्यकर्ता अनुसन्धानकर्ता आदि
दैनिक अभ्यास	काठसँग सम्बन्धित कानुनी तथा गैर कानूनी क्रियाकलाप, व्यापार तथा अतिक्रमण	स्थानीय तहका वन कर्मचारी, काठ व्यापारी सा.व.उ.स पदाधिकारी

काठलाई आम सरोकारवालाहरुको बीचमा हुने नीतिगत तहको छलफलमा नल्याइने

परिणाम के हुँदैछ ?

- गरिवी न्यूनिकरणमा योगदान दिन सक्ने क्षेत्र (काठ व्यवस्थापन) ओझेलमा परेको छ जसले गर्दा ग्रामीण र वनमा आधारित गरीबीले निरन्तरता पाएको छ ।
- काठ व्यवसाय प्रतिस्पर्धी हुन सकेन र काठमा आधारित अर्थतन्त्र प्रभावकारी भएको छैन ।
- काठ ब्यवसायलाइ राज्य तथा समाजले उचित प्रोत्साहन गरेको छैन ।
- फर्निचर आयातबाट वर्षेनी करोडौं रुपैया विदेशिएको छ ।
- काठ उत्पादकले उचित मूल्य पाएका छैनन भने प्रयोगकर्ताले निकै महंगोमा खरिद गर्नु परेको छ ।

छलफलका लागि केही प्रश्न

- के काठ व्यवस्थापनले राष्ट्रिय र स्थानीय अर्थतन्त्रमा उल्लेखनीय प्रभाव पार्दछ ? यसको योगदानलाई कसरी व्यवस्थीत गर्न, प्रभावकारी बनाउन तथा बढाउन सकिन्छ ?
- सरोकारवालाहरु बीच हुने नीतिगत तहको छलफलमा काठको विषयलाई कसरी मूल प्रवाहीकरण गर्न सकिन्छ ?
- काठ व्यवसायलाई कसरी मर्यादित र आकर्षक व्यवसायको रुपमा स्थापीत गर्न सकिन्छ ?

धन्यवाद !